

Amor Mundi

Att skriva om, planera och uppleva sin omgivning

Anna-Maija Ylimaula

Arkitektur är en speciell yrkesutövning, som kombinerar konst, teknik, ekonomi, filosofi och vetenskap i en fruktbar blandning. Men framför allt ser jag arkitektur som konst. Jag skall försöka utvidga horisonten genom kvinnors tankar, något som man hittills inte mycket har diskuterat i samband med arkitekturen.

Hur är det möjligt att skriva om, planera och uppleva sin omgivning? Jag har sökt efter svar på dessa frågor med hjälp av Simone Weil och Hannah Arendt. Det har jag gjort trots att Georg Henrik von Wright påpekat för mig att filosofins historia består av stora gestalter och ingen av dem är kvinna.

Amor mundi är Hannah Arendts term och betyder kärlek till världen, en slags omsorg om livets fortsättning på jorden. Denna omsorg var gemensam för både Weil och Arendt. Filosoferna

Arkitekturen har tappat intresset för frågan om fattigdomen, klagar Ralph Erskine, som i den engelska *The Architects' Journal* säger, att han skäms för sin egen verksamhet som arkitekt och har förlorat tilltron till sitt yrke. Arkitekturen har blivit lyx för ett fåtal. Han är inte ensam om sin åsikt. Det finns många av oss som har haft dåligt samvete av samma skäl redan länge.

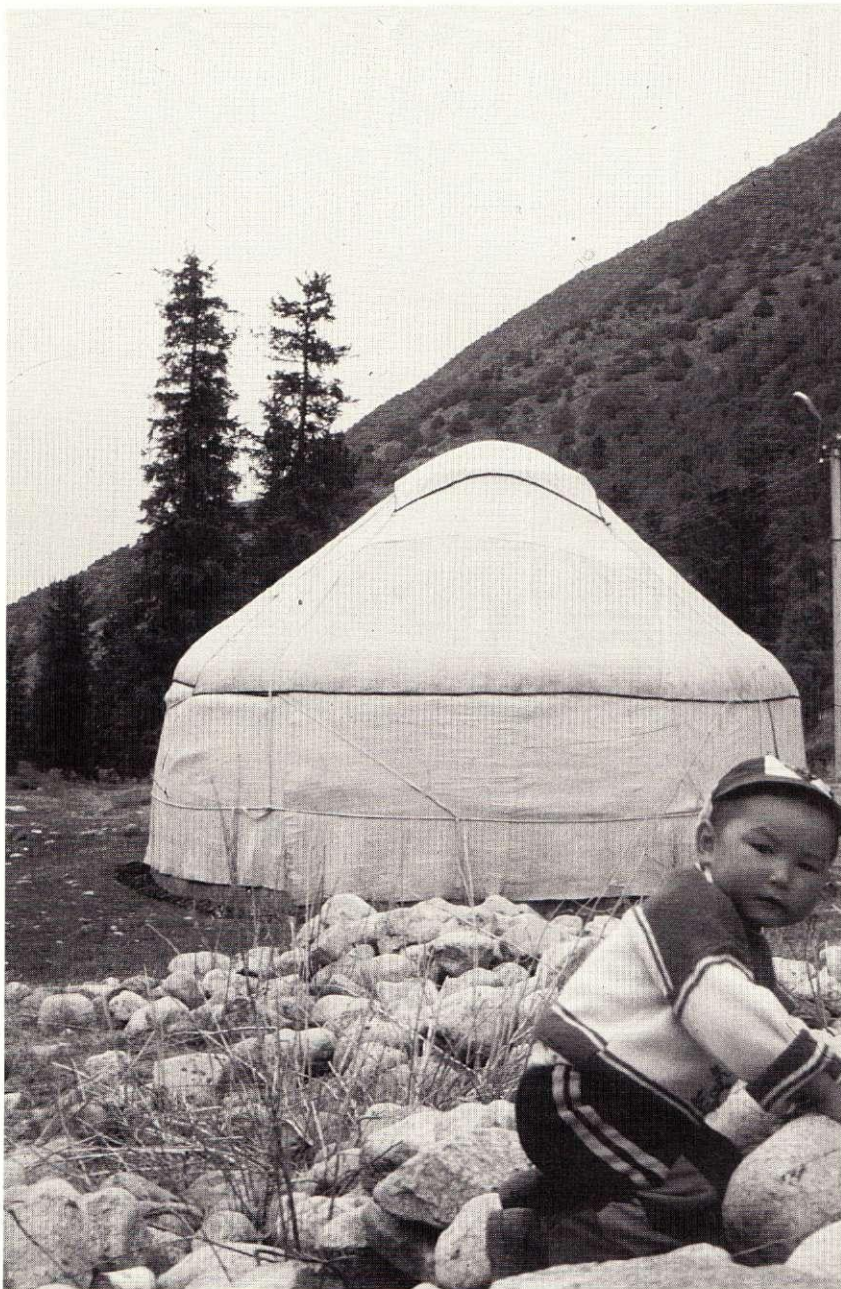
har allt sedan Platon varit stolta över det att de har kunnat höja sig ovanför vardagen och praktiken till teorins högre nivåer. Varken Weil eller Arendt kallade sig själv filosof. Ändå har de lyckats ställa nya frågor om den mänskliga tillvaron och ifrågasätta många

gamla svar. Jag anser att vi kan ha nytta av deras tankar även när det gäller arkitektur som konst.

Ett under av skönhet

För Simone Weil (1909–1943) är skönhet alltid ett under.¹ För henne finns det också ett annat slags under – när själen mottar intryck av en skönhet som inte är förnimbar, t. ex tystnaden som inte är frånvaro av ljud, utan någonting mycket mera, musik som inte bara är kombination av toner. Att upptäcka skönheten betydde för Weil (i motsats till Platons människor i Grottan) inte att vända sig från världen utan att lyssna till världen som den är, smärtsamt så att den överskrider den vanliga observationen.²

Simone Weil kräver mycket av oss som medmänniskor. Hennes syn på den transcendentia skönheten innebär

Den är lätt som en moln och varm som en kappa som har fallit ner från himlen: en kirgizisk yurt.

en förändring av vår orientering till den fysiska världen. För oss som ser på världen från något slags självcentrum, är allt runt oss arrangerat i förhållande till oss, i rummet och tiden och i vår egen värde-hierarki. Weils *caritas* innebär att man erkänner ett faktum: tid och rum är inte arrangerade runt oss. De är delar av en självständig ordning. Att se förbi sig själv, utan att placera sig själv i sitt universums centrum leder enligt henne till upptäckandet av världens skönhet, som är ett tecken på gudomlighet.³ För Weil betydde godomlighet världens ordning, skönhet och nödvändighet. Som materialist förnekade hon allt absolut eller universellt som metafysiskt. För henne var gudomligheten inte ens religiös. Nödvändigheten är både naturlig (fysisk) och gudomlig (balanserad).

”Vi deltar i världens skapelse genom att vi avskapar oss själva”, skrev Weil. Hon kritiserade människans liv som existens, vanligtvis är det liv utan kontakt med det goda, existens utan verklighet. Att vilja sitt liv och visa det genom sitt samtycke var hennes råd för nyskapelse, *récréer*. När människan avskapas (*décréer*) till Guds avbild kan hon delta i tillvarons fortgående skapelse.⁴ Att samtycka till universums existens ser Weil som vår uppgift här i världen. ”Kärleken till världens ordning, till världens skönhet, är sålunda människokärlekens komplement” skriver hon i *Attente de Dieu*.⁵ Weil erkände inte Descartes särskiljande mellan Gud/natur, ande/kropp, det ideala/det materiella, förnuft/passion. Hennes materialism var både vetenskapsteoretisk och socialteoretisk, tanke och handling återförenades.

Simone Weil var inte någon akademisk figur. Hon misstänkte att vetenskapen för hennes del kunde innebära bojer i stället för frihet. Hon ersatte Descartes *Cogito ergo sum* (jag tänker, alltså är jag) med ”je puis, donc je suis” (jag kan, alltså är jag).⁶ Weil krävde att alla kreativa människor skulle ta del i världens och vardagens problem. Hon påstod att samhällsplaneringen och arkitekturen hade alienerat sig från verkligheten och arkitekterna struntar i de oskyldigas lidanden.

Den tänkande kroppen

Den tänkande kroppen var en central idé hos Weil. Hennes materialism är varken empiriskt filosofiskt eller marxistiskt grundad. Kroppen tänker, sade Weil, den ger respons på stimuli, den ger respons på former. Instinkter är också reaktion på former och ideer. Perception är aldrig passiv. Kroppsliga tankar och tänkande kroppar är utgångspunkten. Det är inget mystiskt med detta, eftersom kroppen reagerar på former. Med diktarens ord:

du varnar mig, viskar
att människor ständigt
mördar kärleken
med ett enda varför,
och sig själva
med att ställa ultimatum,

och du viskar
att alla vallfärdsorter
finns i dig

Martin Enckell: *Kali*

Simone Weil mätte illa när hon såg omkring sig och hon kritiserade häftigt utvecklingen i samhället: den globala finanspolitiken och teknologins åverkan på miljön, vetenskapens abstrakt-

het, produktionens koordinering, management i stället för planering, program i stället för tänkande. Varken kapitalismen eller kommunismen hade lyckats leva upp till hennes ideal. Orsaken var att man hade tappat kontakten med den gudomliga i människan och i omvärlden.

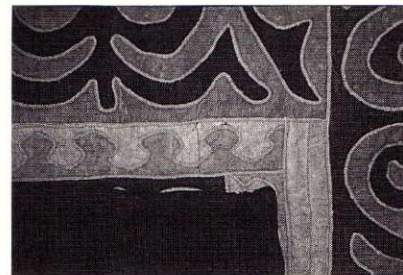
När Hannah Arendt läste Weils *La Condition Ouvrière* (1951) tyckte hon att den var den enda bok som hade skrivits om sysselsättningsfrågan utan fördomar eller sentimentalitet. Weil hade insett, att det inte var religionen, som var opium för folket, som Marx hade påstått. Det var arbetet och dess rationalisering, som hade blivit opium i stället.

Vita activa

Hannah Arendt (1906–1975) är en tysk-amerikansk stastvetare av judisk härstamning. Hon studerade filosofi, teologi och klassisk filologi i Marburg, Heidelberg och Freiburg. Hon var Martin Heideggers assistent, men emigrerade till Paris 1933 och till New York 1941. Hennes huvudverk är *The Human Condition* (1958).

Hannah Arendt skiljer mellan tre typer av mänskligt aktivitet⁸:

1. Arbete dvs. människans kamp mot naturen för att upprätthålla livet på jorden.
2. Tillverkning (die Herstellung – frambringandet) dvs. den aktivitet i vilken människan som skapande homo faber⁹ omger sig med sina egna produkter och föremål.
3. Handlande, dvs. en situation, vari människan ingår i en direkt, gemensam aktivitet.

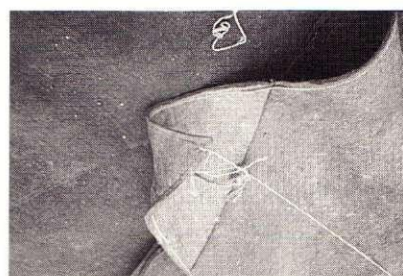
Detalj från en dörröppning.

Te, bröd och pelmeni i en by i Centralasien.

På resa med bok och knyte.

Detalj från en kirgizisk jurtas vägg.

Barnen i bilen.

Lammsoppan.

Någonting att sälja.

Den mänskliga tillvaron, ”människans villkor” och vårt förhållande till världen, är resultat av dessa tre aktiviteter.

Enligt Arendt kännetecknas den moderna, tekniska tidsåldern av att handlingens och produktionens aktiviteter blir nedvärderade till fördel för arbetsaktiviteten, vilket är ett led i den framåtskridande framstegssideologin. Arendt baserar sitt tänkande på det som faktiskt har hänt, det som pågår och det som kunde hända. Hon struntar i universiella filosofiska sanningar. För henne är ingen aspekt av den mänskliga tillvaron nödvändig. Det är relationen till jorden som kontrollerar språkliga förhållanden. Hon återvänder till Weils fråga om den naturliga nödvändigheten. Vilka slags utrymmen behövs för den mänskliga harmoniska tillvaron?

Arendt föredrog utrymmen framom former, nativitet framom mortalitet, narrativitet framom logik, relationer framom subjekt, det särskilda framom det universella, förståelse framom förnekande. Ingen diciplin har velat göra anspråk på Arendt, som uppfattade logik, som allt annat, i den mänskliga tillvarons kontext. Hon forskade i hur logiken hade användts, speciellt i totalitära ideologier, där argumenten ersatte förståelsen.¹⁰ Hon var övertygad om att omtanke var den enda försäkring mot det onda. Hon krävde minnen, historier och berättelser, narrativa former av förståelse i stället för undervisning i logik.

Arendt skrev om Rahel Varnhagen, den judiska kvinnan, som gjorde misstaget att förneka sin egen historia. Att komma ihåg, erinrandet, innebär för Arendt alltid tanken om hur det annars kanske hade gått, vad annat som kunde

ha hänt, om historien vore sann. Det västerländska tänkandet har tappat kontakten med den levande verkligheten. Det kan inte finnas någon religion utan tvivel, ingen ideologi utan handling. Arendt insåg hur farlig den kunskap och vetenskap är som har brutit alla kontakter med det levande språket och därmed också med tänkandet och diskussionen. ”We live in the world where speech has lost its power and therefore its human meaning”.¹¹

ingenting
är enkelt,
även det onda
berikar mig,
inte minst
det onda

Martin Enckell: *Kali*¹²

Tänka på nytt

Också Simone Weil kritiserade Marx. Hon tyckte att varje människa behöver ett hem, en trädgård och egna verktyg, för att ha egen identitet och kontinuitet. – Det behövs allmänna platser, skolor, parker, bibliotek, gemensamma samlingslokaler, skrev Weil. Varken kollektivet eller det individuella privatlivet räcker till för en människa. Man måste hitta den harmoniska balansen mellan de två.¹³

Både Weil och Arendt visste att sådana begrepp som samhälle, solidaritet, socialt liv, demokrati inte är tillräckliga för den mänskliga tillvarons behov. Det har blivit ny renässans för politisk teori på sistone, inom naturvetenskapen och ekologin, inom feminismen och postmodernismen. Det finns ett behov av allvarlig reflektion över det samhälle vi lever i. Vi bör tänka över vårt förhållande till naturen

och naturresurserna på nytt, övergå från antropocentriska till mera biocentriska synpunkter. Man har börjat kräva politisk filosofi eller filosofisk politik, även arkitekturens filosofi.

Weil och Arendt letade efter ett svar på den politiska filosofins grundfråga:

Vilken form har samhället och vad betyder olika former? Vi kan inte vara utanför och intakta, oskyldighetens tid är över. Det behövs varken nostalgi eller profetior.

Man kan kanske ställa frågan så här: hur relateras vårt intellektuella liv till vår sociala existens? Är det ens vetligt att försöka sätta en standard för mänsklig tillvaro?

Hannah Arendt krävde öppenhet i politik och planering. Hon sökte en förändring, hon ville ut ur de mörka tiderna. Hon ville överge Heideggers pseudoradikala apokalyptiska syn, som hon ansåg vara av teologiskt ursprung.

Hannah Arendt var speciellt viktig därför att hon krävde att man måste tänka också utan ideologi, utan illusioner, på vårt läge och vårt liv som inga principer längre har. Vi ser inte vad vi kan göra varandra. Ontologin skall inte definiera det mänskligas väsen. Institutionerna har nuförtiden ingen substans, makten har inte heller någon genomtänkt substans. Politiken, historien och medborgarskapet hör ihop enligt Arendt. Filosofin och politiken är antagonister, men de skall ständigt informera varandra. Arendt, som hade säkert läst *Hildegard von Bingen*, visste att *Vita contemplativa* skall förenas med *Vita activa*.

och jag ser
sjuk himmel, och solen
som ett sårat lejon,

och som, som
i flyende skrift:

du måste lida
dig till lyckan,

du måste passera
lidandet,
för att unnas passera
lyckan att avstå lyckan,

och jag ser
vackert sjuk fasad
och graffitin:

wait humbly
for the chariot
of death

Martin Enckell: *Kali*¹⁴

Jag ser arkitekturens vackert sjuka fasad. Konsten finns till i världen för att göra livet litet lättare, för att ge oss upplevelser. Arkitekturens primära uppgift är att ge upplevelser åt alla människor. Arkitekturen har tragiskt misslyckats med detta. Flera människor än någonsin är utan bostad, lever på gatorna, gömmer sig i bergen, är på flykt av olika skäl. Omtanke är vår enda möjlighet i nu- och framtiden.

Här någonstans, mitt i allt detta, finns arkitekturen som konst. Man skall skriva om, planera och uppleva sin omgivning kritiskt och kreativt hela tiden. Men det kan man inte göra utan omtanke. Omtanke om alla människor och omsorg om livets fortsättning på jorden. Det är kärlek till världen, det är en pågående revolution för oss alla.

Noter

1. Simone Weil: *Attente de Dieu*. Fayard, Paris, 1966. s. 213.
2. Nye, Andrea: *Philosophia. The thought of Rosa Luxemburg, Simone Weil and Hannah Arendt*. Routledge, New York, 1994. s. 100.
3. *ibid.* s. 101.
4. Stenqvist, Catharina: *Simone Weil, om livets tragik – och dess skönhet*. Proprius, Helsingborg, 1984. ss. 147–148.
5. Simone Weil: *Attente de Dieu*. Fayard, Paris, 1966, s. 120.
6. Nye, Andrea: *Philosophia*. s. 78.
7. Enckell, Martin: *Kali*. Vasa, 1993. s. 17
8. Arendt, Hannah: *The Human Condition*. The University of Chicago Press, Chicago, 1989. s. 7.
9. *ibid.* s. 136.
10. Arendt, Hannah: *The Origins of Totalitarianism*. Harcourt, Brace and World, New York, 1966.
11. Nye, Andrea: *Philosophia*. s. 163. (Arendt: *The Human Condition*, ss. 3–4)
12. Enckell, Martin: *Kali*. Vasa, 1993. s. 50
13. Nye, Andrea: *Philosophia*. s. 109.
14. Enckell, Martin: *Kali*. Vasa, 1993. s. 26

Anna-Maija Ylimaula, docent, ledare av en tvärfacklig doktorandkurs i miljökunskap vid Uleåborgs Universitet, Finland.

Litteratur

- ARENDE, HANNAH: *The Human Condition*. University of Chicago Press, Chicago, 1989.
- ARENDE, HANNAH: *The Origins of Totalitarianism*. Harcourt, Brace and World, New York, 1966.
- ENCKELL, MARTIN: *Kali*. Schildts. Vasa, 1993.
- FRAMPTON, KENNETH: "The status of Man and the Status of His Objects: A reading of the Human Condition" (in Hill, Melvin A.: *Hannah Arendt*).
- HILL, MELVYN A. (ed.): *Hannah Arendt: The recovery of the public world*. St. Martin's Press, New York, 1979.
- MERTINS, DETLEF, ed.: *The Presence of Mies*. George Baird: "The Historical Context for a Possible Connection between Mies, Arendt, Guardini and Heidegger", s. 161. Princeton, 1994.
- NYE, ANDREA: *Philosophia. The thought of Rosa Luxemburg, Simen Weil and Hannah Arendt*. Routledge, New York, 1994.
- STENQVIST, CATHARINA: *Simone, Weil, om livets tragik – och dess skönhet*. Helsingborg, 1984.
- WEIL, SIMONE: *Painovoima ja armo*. Porvoo 1948.
- WEIL, SIMONE: *Attente de Dieu*. Fayard, Paris, 1966.